

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ ΤΩΝ
ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΕΝΑΡΙΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Η' ΕΞΑΜΗΝΟ

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΓΟΥΤΣΟΣ

ΣΙΑΚΑΒΑΡΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
Α.Μ. 1560201500261

1. Εισαγωγή

Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει ως στόχο της να δείξει πώς διαφέρει η γλώσσα που χρησιμοποιείται σε ένα κειμενικό είδος, αυτό των κινηματογραφικών σεναρίων, σύμφωνα με τη χρονική στιγμή στην οποία δημιουργούνται τα κείμενα. Για τη διερεύνηση του ερωτήματος απομαγνητοφωνήθηκαν τα διαλογικά μέρη τριών κωμωδιών, οι οποίες γυρίστηκαν σε διαφορετικές δεκαετίες: *Ο λεφτάς* (1953), *Ένας βλάκας με πατέντα* (1963), *Αφήστε τα αστεία κάνουμε ληστεία* (1988).

Τα γλωσσικά δείγματα των ταινιών που απομαγνητοφωνήθηκαν θα αναλυθούν συγκριτικά με τα σώματα κειμένων τα οποία μας επιτρέπουν να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για τη γλωσσική χρήση. Τα σώματα κειμένων παρέχουν μεγάλο όγκο αυθεντικού γλωσσικού υλικού και θα μας βοηθήσουν στην ανάλυση των δεδομένων που διαθέτουμε και συνεπώς στην εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων. Προκειμένου ωστόσο να γίνει πιο κατανοητή η έννοια αυτή, κρίνεται ιδιαίτερα κατατοπιστικός ο ορισμός του Sinclair (1996) σύμφωνα με τον οποίο «σώμα κειμένων είναι κάθε συλλογή τμημάτων μιας γλώσσας τα οποία επιλέγονται και διατάσσονται σύμφωνα με συγκεκριμένα γλωσσολογικά κριτήρια, έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αντιπροσωπευτικό δείγμα της γλώσσας αυτής».

Στη συνέχεια της εργασίας, αφού γίνει σύντομη αναφορά στα δεδομένα και στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, πραγματοποιείται η ανάλυση των δεδομένων και η εξαγωγή των συμπερασμάτων. Στο τέλος της εργασίας παρουσιάζεται το παράρτημα όπου υπάρχουν όλα τα γλωσσικά δεδομένα της έρευνας.

2. Δεδομένα και μεθοδολογία

Τα συμπεράσματα που εξάχθηκαν αλλά και η συγκριτική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε προκειμένου να επιβεβαιωθεί η μεταβλητή φύση της γλώσσας είχαν ως σημείο αναφοράς τα διαλογικά δεδομένα των τριών ταινιών που προαναφέρθηκαν. Οι απομαγνητοφωνήσεις που έγιναν αποτελούν δεδομένα και χρησιμοποιούνται ως αντιπροσωπευτικό δείγμα της γλώσσας που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι τις δεκαετίες 1950, 1960 και 1980. Έχουν αποδοθεί με πλήρη ακρίβεια παράλληλα με τη χρήση κάποιων συμβόλων για να φανερωθούν και ορισμένες υφολογικές επιλογές των ομιλητών. Για την ανάλυση των δεδομένων με τη μεθοδολογία των σωμάτων κειμένων χρησιμοποιήθηκε το ελεύθερο λογισμικό AntConc ενώ για τη εξαγωγή των συμπερασμάτων ιδιαίτερα χρήσιμη ήταν η συμβολή του ΣΕΚ (Σώμα Ελληνικών Κειμένων) που διατίθεται διαδικτυακά στον σύνδεσμο

<http://www.sek.edu.gr/search.php>. Τα κείμενα αποθηκεύτηκαν σε μορφή txt, ώστε να μπορούν να διαβαστούν και στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η επεξεργασία τους.

Τα βασικά μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση και επεξεργασία των κειμενικών δεδομένων είναι α) οι κατάλογοι συχνότητας λέξεων, β) οι κατάλογοι λέξεων-κλειδιών και γ) συμφραστικοί πίνακες. Δημιουργήθηκαν τρεις κατάλογοι συχνότητων λέξεων, ένας για κάθε ταινία και σχολιάστηκαν οι λέξεις που η υψηλή ή αντίθετα η χαμηλή συχνότητά τους, προκάλεσε εντύπωση, τρεις κατάλογοι λέξεων-κλειδιών προκειμένου να εντοπιστούν οι χρονικά μαρκαρισμένες λέξεις ανάμεσα στις δεκαετίες 1950-1988 και ορισμένοι συμφραστικοί πίνακες που φανερώνουν σημασιολογικές συνάψεις. Όλα τα προαναφερθέντα δεδομένα παρατίθενται στην τελική ενότητα της εργασίας, με τη σειρά που αναφέρθηκαν.

3. Ανάλυση δεδομένων

Στο σημείο αυτό της εργασίας θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση των δεδομένων που αντλήθηκαν από το απομαγνητοφωνημένο σενάριο των ταινιών που αναφέρθηκαν παραπάνω. Αρχικά, με τη βοήθεια του λογισμικού AntConc, δημιουργήθηκαν κάποιοι κατάλογοι συχνότητας λέξεων προκειμένου να μας γίνουν γνωστές συγκεκριμένες γλωσσικές προτιμήσεις των ομιλητών όπως για παράδειγμα η χρήση του *να* και του *και* και εν συνεχεία να οδηγηθούμε σε κάποιου είδους γλωσσικά συμπεράσματα, στην προκειμένη περίπτωση την προτίμηση της υποτακτικής έναντι της παρατακτικής σύνδεσης. Στη συνέχεια, έχει γίνει ανάλυση των προστακτικών τύπων ευγένειας (*βάστα, μερσί, παρντόν*) μέσα από τη δημιουργία συμφραστικών πινάκων αλλά και μια γενικότερη ανάλυση τύπων ευγένειας και λέξεων-κλειδιών που παρουσιάζουν μια ενδιαφέρουσα μεταβολή μέσα στο πέρασμα των χρόνων.

3.1. Κατάλογοι συχνότητας

Οι τρεις κατάλογοι, ένας για κάθε ταινία, συνεισφέρουν στην εκτίμηση των περισσότερο ή λιγότερο σημαντικών γλωσσικών στοιχείων για κάθε ταινία ξεχωριστά. Στην ενότητα αυτή θα επιχειρηθεί μια καθαρά ποσοτική ανάλυση των δεδομένων.

Πιο συγκεκριμένα, στην ταινία του 1953, βλέπουμε να εμφανίζεται με πολύ μεγάλη συχνότητα ο υποτακτικός σύνδεσμος *να*, συγκεκριμένα 344 φορές, του οποίου η εμφάνιση είναι ποσοτικά παρόμοια με αυτή του *και* (329 φορές). Ωστόσο, μια τέτοια υπεροχή δεν κρίνεται ικανή για να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η υπόταξη είναι

κυρίαρχη στη συγκεκριμένη ταινία. Επιπλέον, μέσα από τον πρώτο κατάλογο παρατηρούμε την υψηλή συχνότητα της λέξης *κύριε* (73 φορές), ένα στοιχείο που συνδέεται άμεσα με το θέμα της θετικής ευγένειας που αναλύεται στη συνέχεια της εργασίας. Ακόμη, δεδομένου ότι το θέμα σχετίζεται με την κληρονομιά ενός χαμένου αδερφού του κεντρικού ήρωα, συχνές είναι οι λέξεις *λεφτά* (37 φορές), *λίρες* (23 φορές) και *χιλιάδες* (20 φορές)

Στην ταινία του 1963, φαίνεται ότι τα δεδομένα είναι πιο σαφή και επομένως μπορούμε να οδηγηθούμε σε πιο ασφαλή συμπεράσματα. Αναλυτικότερα, βλέπουμε το να εμφανίζεται ο τύπος *να* 242 φορές έναντι των 145 φορών που παρατηρείται ο τύπος *και*. Αυτό μπορεί να μας οδηγήσει στην άποψη ότι στη συγκεκριμένη ταινία η υποτακτική σύνδεση είναι κυρίαρχη. Στη συνέχεια, μελετώντας τα δεδομένα του συγκεκριμένου καταλόγου εντύπωση προκαλεί η μεγάλη συχνότητα των τύπων *ρε* (76 φορές) και *βρε* (64 φορές) αν τη συνδέσουμε βέβαια και με τα κοινωνικά δεδομένα της δεκαετίας του 1960.

Στην ταινία του 1988 βλέπουμε ότι η διαφορά μεταξύ του *να* και του *και* είναι συντριπτική. Συγκεκριμένα, το *να* εμφανίζεται 311 φορές ενώ το *και* μόλις 146 κάνοντας σαφές ότι και σ' αυτήν την ταινία η υποτακτική σύνδεση υπερισχύει της παρατακτικής. Επίσης, μεγάλη είναι η συχνότητα των λέξεων *δουλειά* (51 φορές) *λεφτά* (25 φορές) *σουπερμάρκετ* (17 φορές) και *ληστεία* (10 φορές) όπου όλες σχετίζονται με το κεντρικό θέμα της συγκεκριμένης ταινίας, τη ληστεία ενός σουπερμάρκετ.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι και στις τρεις ταινίες υπερισχύει η εμφάνιση του τύπου *να* σε σχέση με το *και* ενώ τα δεδομένα που προκύπτουν και από τους τρεις πίνακες φανερώσουν την ύπαρξη τύπων οι οποίες λειτουργούν ως λέξεις-κλειδιά για την κατανόηση του περιεχομένου της κάθε ταινίας.

3.2. Προστακτικές ευγένειας

Με τη βοήθεια του λογισμικού AntConc έχουν δημιουργηθεί συμφραστικοί πίνακες προκειμένου να φανερωθούν οι συνάψεις των λέξεων που μας ενδιαφέρουν και κατά συνέπεια τα δομικά σύνολα που εμφανίζονται περισσότερο ή λιγότερο συχνά. Στη συγκεκριμένη ενότητα της εργασίας πραγματοποιείται συγκριτικός σχολιασμός.

Αρχικά, ο τύπος *παρντόν*, ο οποίος εμφανίζεται συνολικά 5 φορές και στις τρεις ταινίες, βλέπουμε ότι με βάση τους συμφραστικούς πίνακες που έχουμε δημιουργήσει και βρίσκονται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας χρησιμοποιείται και τις 5 φορές με την έννοια του *συγγνώμη* ή με *συγχωρείς/συγχωρείτε*. Χαρακτηριστικά είναι τα

παραδείγματα 3 και 5 όπου ο τύπος *παρντόν* θα μπορούσε κάλλιστα να αντικατασταθεί από τον τύπο *με συγχωρείτε*. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την περίπτωση της λέξης *μερσί*. Και στις 7 περιπτώσεις που συναντάμε τον συγκεκριμένο τύπο ευγένειας αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται στην ουσία για έναν εναλλακτικό τύπο αντί της λέξης *ευχαριστώ*, κάτι το οποίο, όπως αναφέρεται και στην πορεία της εργασίας, αποτελεί δείγμα ότι πρόκειται για μια λέξη χρονικά μαρκαρισμένη. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις 1,2,3 και 4. Όσον αφορά το *βάστα* συμβαίνει κάτι διαφορετικό σε σχέση με τις άλλες δύο περιπτώσεις. Πρόκειται για έναν τύπο που στα παραδείγματα 1 και 3 χρησιμοποιείται με την έννοια του *στάσου/περίμενε* ενώ στην περίπτωση 2 η σημασία του είναι κυριολεκτική και σημαίνει *κράτησε τα*.

Τα παραπάνω δεδομένα μπορούν να μας οδηγήσουν στην άποψη ότι οι συγκεκριμένοι τύποι δεν μεταβάλλονται σημασιολογικά και χρησιμοποιούνται με τη συμβατική τους σημασία ανεξάρτητα από το περιεχόμενο και το σημείο εμφάνισής τους μέσα στο χρόνο. Εξαίρεση βέβαια αποτελεί ο τύπος *βάστα* που στις δύο εκ των τριών φορών που εμφανίζεται χρησιμοποιείται μεταφορικά με την έννοια του *στάσου*, γεγονός που μπορεί να υποστηρίξει την άποψη ότι πρόκειται για μια λέξη χρονικά μαρκαρισμένη, με αποτέλεσμα η σημασιολογική της πορεία μέσα στο χρόνο να μπορεί να χαρακτηριστεί μεταβαλλόμενη.

3.3. Τύποι ευγένειας

Οι συγκεκριμένοι τρεις κατάλογοι έχουν στόχο να δηλώσουν την συγκριτικά μεγαλύτερη ή μικρότερη εμφάνιση κάποιων λέξεων-κλειδιών, μεταξύ των τριών ταινιών. Σε αυτό το σημείο της εργασίας, η ανάλυση είναι ποσοτική αλλά και συγκριτική.

Συγκρίνοντας τις ταινίες του 1953 και του 1963, παρατηρείται ότι στην πρώτη ταινία χρησιμοποιούνται λέξεις οι οποίες με το πέρασμα των δεκαετιών φαίνεται να εκλείπουν σιγά-σιγά από το καθημερινό λεξιλόγιο των ανθρώπων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι εξής τύποι: *απέθανε* (5), *παρντόν* (5), *μερσί* (5), *φράγκο* (4), *βάστα* (3). Η χρήση των λέξεων αυτών μειώνεται σημαντικά καθώς περνούσαν τα χρόνια, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την μειωμένη χρήση τους στην ταινία του 1963 αλλά και από την απουσία τους στην ταινία του 1988.

Όσον αφορά στη σύγκριση μεταξύ των ταινιών του 1963-1988, παρατηρήθηκε ότι στην ταινία του 1963 χρησιμοποιούνται λέξεις με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι

εμφανίζονται στην ταινία του 1988. Οι λέξεις αυτές όπως μπορούμε να συμπεράνουμε και από τα δεδομένα των απομαγνητοφωνήσεών μας δεν χρησιμοποιούνται τόσο συχνά ούτε στη δεκαετία του '80, πόσο μάλλον στη δική μας. Οι λέξεις για τις οποίες γίνεται λόγος είναι οι ακόλουθες: *δεσποινίς* (18), *αστυφύλαξ* (5), *ψυχοκόρη* (3).

Αναφορικά με τη σύγκριση μεταξύ των ταινιών 1953-1988 στην ταινία του 1988 παρατηρείται η εμφάνιση λέξεων οι οποίες είναι αρκετά οικείες σε εμάς, και επομένως όπως είναι λογικό η συχνότητά τους αυξάνεται σε σύγκριση με τη δεκαετία του '60. Αυτές οι λέξεις είναι οι εξής: *σουπερμάρκετ* (17), *γκόμενες* (14), *σταμπάρισα* (1).

Τα δεδομένα αυτά δημιουργούν ένα βασικό θέμα διερεύνησης το οποίο σχετίζεται με τη μεταβολή των τύπων ευγένειας μέσα στο χρόνο. Πιο συγκεκριμένα, συγκρίνοντας τις ταινίες του 1953 του 1963 και αυτή του 1988, παρατηρείται ότι στην πρώτη ταινία χρησιμοποιούνται κάποιοι τύποι ευγένειας οι οποίοι με το πέρασμα των δεκαετιών φαίνεται να εκλείπουν σιγά σιγά από το καθημερινό λεξιλόγιο των ανθρώπων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι εξής λέξεις: *παρντόν*, *μερσί*, *βάστα*. Η χρήση των λέξεων αυτών μειώθηκε σημαντικά καθώς περνούσαν τα χρόνια, στοιχείο που φανερώνει ότι πρόκειται για λέξεις χρονικά μαρκαρισμένες. Ήδη στην ταινία του 1963 βλέπουμε η χρήση του *μερσί* να μειώνεται στις 2 φορές ενώ στην ταινία του 1988 να μην υπάρχει καθόλου καθώς χρησιμοποιούνται αποκλειστικά οι τύποι *συγγνώμη* (3 φορές) και *με συγχωρείς/συγχωρείτε* (7 φορές). Αυτή η διαπίστωση μαρτυρείται και από το Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών και το λεξικό του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη σύμφωνα με τα οποία το *παρντόν* και το *μερσί* είναι παλαιότεροι λαϊκοί τύποι που χρησιμοποιούνταν στον προφορικό λόγο. Η άποψη ότι πρόκειται για τύπους οι οποίοι δεν εντάσσονται πλέον στη γλωσσική νόρμα πιστοποιείται και από την εμφάνισή τους στο ΣΕΚ (Σώμα Ελληνικών Κειμένων) όπου το *μερσί* μαρτυρείται μόνο 4 φορές από το διάστημα 1990-2010 εκ των οποίων οι 2 σχετίζονται με την εμφάνισή τους σε λογοτεχνικά κείμενα, ενώ το *παρντόν* μόνο μία φορά σε ένα άρθρο γνώμης σε εφημερίδα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι η λέξη *βάστα* με την έννοια του *στάσου/κάτσε σε παρακαλώ* δεν εμφανίζεται σε καμία από τις άλλες δύο ταινίες παρά μόνο σε εκείνη του 1953.

Αυτό όμως που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι παρά τη χρήση αποκλίνοντων από τη νόρμα γλωσσικών τύπων οι τύποι *ευχαριστώ/ευχαριστούμε* κατ' αντιστοιχία με το *μερσί* είναι αυτοί που κυριαρχούν και στις τρεις ταινίες. Το ίδιο ισχύει και με το

συγγνώμη/με συγχωρείς/συγχωρείτε αντί για το *παρντόν* αλλά και με το *στάσου* αντί του αποκλίνοντα τύπου *βάστα*.

Η παραπάνω διαπίστωση μας οδηγεί σε μία διαδικασία εξέτασης των συνηθέστερων τύπων ευγένειας που εντάσσονται στη σημερινή γλωσσική νόρμα. Χωρίς αμφιβολία μπορούμε να πούμε ότι οι πιο συνήθεις τύποι είναι το *συγγνώμη*, το *παρακαλώ/παρακαλούμε* και το ρήμα *ευχαριστώ/ευχαριστούμε*. Παρατηρώντας κανείς τα δεδομένα μπορεί να διαπιστώσει ότι ο τύπος *συγγνώμη* χρησιμοποιείται συνολικά 4 φορές και στις τρεις ταινίες εκ των οποίων οι 3 συμπεριλαμβάνονται στην ταινία του 1988. Αυτό το στοιχείο μπορεί να μας οδηγήσει στην άποψη ότι ο συγκεκριμένος γλωσσικός τύπος ανήκει κυρίως στον λόγο των ανθρώπων μιας πιο πρόσφατης εποχής, ο οποίος λόγος από τα δεδομένα που έχουμε φαίνεται να είναι πολύ κοντά στη σημερινή καθομιλουμένη. Αντίθετα, όπως προειπώθηκε οι άνθρωποι των δεκαετιών 1950-1960 προτιμούσαν άλλους τύπους.

Από την άλλη μεριά, οι τύποι *παρακαλώ/παρακαλούμε* φαίνεται ότι χρησιμοποιούνται ευρέως και στις τρεις ταινίες, ωστόσο τη μεγαλύτερη συχνότητα την βλέπουμε στην δεύτερη ταινία, αυτή του 1963, όπου χρησιμοποιείται 24 φορές έναντι των 13 σημείων που εντοπίζονται στην ταινία του 1953 και των 10 φορές στην ταινία του 1988. Βλέπουμε επομένως εδώ, ότι ο συγκεκριμένος τύπος ευγένειας εμφανίζεται αρκετά συχνά στις συνομιλιακές περιστάσεις της ελληνικής κοινωνίας από τη δεκαετία του 1950 μέχρι και το 2010. Σημειωτέον είναι ότι το ΣΕΚ μας παρέχει 689 αποτελέσματα.

Ακόμα, αρκετά χρήσιμα θεωρούνται και τα δεδομένα που προκύπτουν από τη χρήση του τύπου *ευχαριστώ/ευχαριστούμε*. Η χρήση του παραπάνω τύπου ευγένειας βλέπουμε να περιορίζεται κυρίως στις δύο πρώτες ταινίες, αυτή του 1953 και αυτή του 1963. Πιο αναλυτικά, στην ταινία του 1953 βλέπουμε να χρησιμοποιείται 7 φορές, στην ταινία του 1963 13 φορές ενώ στην ταινία του 1988 μόνο 4 φορές. Από αυτά τα στοιχεία μπορούμε να οδηγηθούμε στην υπόθεση, ότι με το πέρασμα των χρόνων η χρήση του παραπάνω τύπου περιορίστηκε αρκετά στην ελληνική κοινωνία γεγονός που θα μπορούσε να συνδεθεί άμεσα και με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα κατά τα χρόνια 1950-1975.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω ευρήματα, διαπιστώνουμε ότι στο πέρασμα των δεκαετιών η γλώσσα μεταβάλλεται. Συγκρίνοντας έτσι τις τρεις διαφορετικές ταινίες ως προς το στοιχείο της γλωσσικής ευγένειας παρατηρείται ότι οι τύποι *παρντόν*, *μερσί*, *βάστα* εμφανίζουν διαφορετική συχνότητα σε κάθε μια από τις ταινίες αποτελώντας

έτσι ένα βάσιμο δείγμα της χρονικής πορείας και μεταβολής που ακολούθησε η γλώσσα. Πρόκειται δηλαδή για τύπους χρονικά μαρκαρισμένους που χρησιμοποιούνται αρκετά κατά τις δεκαετίες 1950-1970 ενώ ήδη από τη δεκαετία του 1980 αλλά και μέχρι το 2010 που μας παρέχει δεδομένα το ΣΕΚ η χρήση τους έχει περιοριστεί αρκετά στον κύριο λόγο.

Μελετώντας ευρύτερα τον παράγοντα της συνομιλικής ευγένειας (βλ. Brown and Levinson (1978 [1987]) φαίνεται ότι η ελληνική κοινωνία δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην θετική ευγένεια όπως βέβαια έχει πιστοποιηθεί από αρκετές έρευνες (Μπέλλα 2015: 163). Στα διαλογικά μέρη και των τριών ταινιών, βλέπουμε να χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα συχνά τύποι όπως *παρακαλώ* (συνολικά 34 φορές), *ευχαριστώ/ευχαριστούμε* (συνολικά 25 φορές), *με συγχωρείς/συγχωρείτε* (συνολικά 13 φορές), *μερσί* (συνολικά 7 φορές) και *παρντόν* (5 φορές) προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο να μετριάσουν σε πολλές περιπτώσεις την προσταγή αλλά και για να δημιουργήσουν ένα φιλικότερο και εγγύτερο κλίμα. Η έμφαση αυτή στο θετικό πρόσωπο φανερώνεται και μέσα από τη χρήση υποκοριστικών. Χαρακτηριστική είναι η εμφάνιση των τύπων *ποδαράκι, εγγονάκια, καφεδάκια, κοριτσάκι, τσιγαράκι*. Η χρήση των υποκοριστικών αποτελεί έναν μηχανισμό ο οποίος στοχεύει συχνά να μειώσει την κοινωνική ή την ηλικιακή απόσταση μεταξύ των ομιλητών. Αυτό φαίνεται να ισχύει για παράδειγμα και στην περίπτωση του τύπου *καφεδάκια* όπου η ηλικιακή διαφορά μεταξύ των δύο συνομιλητών στην ταινία *«Αφήστε τα αστεία κάνουμε ληστεία»* είναι αρκετά μεγάλη. Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η χρήση του όρου *ποδαράκι* όπου χρησιμοποιείται από τη μια μεριά προκειμένου η γυναίκα να καταφέρει να προσεγγίσει ερωτικά τον Πελοπίδα στην ταινία *«Ένας βλάκας με πατέντα»* αλλά από την άλλη μεριά, φαίνεται να χρησιμοποιείται με στόχο να μειωθεί η αμηχανία του Πελοπίδα, ο οποίος συναντά για πρώτη φορά την κοπέλα και κατά συνέπεια η μεταξύ τους απόσταση.

Βλέπουμε, επομένως, να επιβεβαιώνεται και σ' αυτήν την περίπτωση η θεωρία των Brown και Levinson σύμφωνα με την οποία, μία από τις δύο πτυχές του προσώπου, η θετική ή η αρνητική ευγένεια, τείνει να προκρίνεται από το πλήθος της εκάστοτε κοινότητας, με αποτέλεσμα οι κοινωνίες εν τέλει να προσανατολίζονται στην χρήση ενός θετικού ή ενός αρνητικού προσώπου (Μπέλλα 2015: 163). Αυτό όμως που θα πρέπει να τονιστεί, προκειμένου να αποφευχθούν οι παρανοήσεις είναι ότι το παραπάνω συμπέρασμα δεν αποτελεί κάτι σταθερό και άκαμπτο (Μπέλλα 2015: 164) όπως θα ήταν για παράδειγμα μία άποψη ότι «οι έλληνες χρησιμοποιούν πάντα και σε

όλες τις περιστάσεις το θετικό πρόσωπο». Μερικές από τις βασικές στρατηγικές αρνητικής ευγένειας που παρατίθενται από τη θεωρία των Brown και Levinson (1987) φαίνεται να χρησιμοποιούνται πολλές φορές μέσα στις τρεις ταινίες που παράθεσα. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η προσφώνηση *κύριε/κυρία* ως δείκτης σεβασμού αλλά και αποστασιοποίησης του ομιλητή από τον συνομιλητή του, οι εκφράσεις συγγνώμης όπως το *με συγχωρείς/συγχωρείτε* αλλά και η ελαχιστοποίηση της επιβάρυνσης μέσα από τη χρήση υποκοριστικών.

Ένα ακόμη θέμα το οποίο παρουσιάζει ενδιαφέρον και προκύπτει από τα δεδομένα των τριών ταινιών που απομαγνητοφωνήθηκαν είναι η ύπαρξη κάποιων λέξεων οι οποίες είναι χρονικά προσδιορισμένες.. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελεί η λέξη *φράγκο*. Ο συγκεκριμένος τύπος βλέπουμε να χρησιμοποιείται αποκλειστικά στην ταινία του 1953 παράλληλα με τη χρήση και άλλων αποκλίνοντων τύπων αντί για τη λέξη *λεφτά/χρήματα* που χρησιμοποιούνται στις υπόλοιπες. Χαρακτηριστικοί είναι οι τύποι *δεκάρα, παραδάκι*. Στην ταινία του 1963 και του 1988 χρησιμοποιείται κατά αποκλειστικότητα ο όρος *λεφτά*.

Ένας ακόμη τύπος, η χρήση του οποίου φαίνεται να έχει μεταβληθεί με το πέρασμα των χρόνων, είναι ο όρος *δεσποινίς*. Στην ταινία του 1963 παρατηρούμε να εμφανίζεται 18 φορές. Ο τύπος *δεσποινίς* σύμφωνα με το λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών αλλά και το λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη χρησιμοποιούνταν παλιότερα και έχει αντικατασταθεί στις μέρες μας από τον όρο *κυρία*. Αυτή η άποψη επιβεβαιώνεται και στην ταινία του 1988 όπου ο όρος *δεσποινίς* χρησιμοποιείται 2 φορές ενώ ο τύπος *κυρία* 5 φορές. Βλέπουμε δηλαδή ότι ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ο τύπος αυτός είχε αρχίσει να εκλείπει από το λεξιλόγιο των ανθρώπων. Αντίθετα στην ταινία του 1963 ο τύπος *κυρία* εμφανίζεται ακριβώς τις μισές φορές σε σχέση με το *δεσποινίς*. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την ταινία του 1953.

Περνώντας στην ταινία του 1988 και παρατηρώντας το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται μπορούμε να διακρίνουμε κάποιες λέξεις αρκετά οικείες ή και όμοιες με αυτές που χρησιμοποιούμε σήμερα. Ένα παράδειγμα αποτελεί η λέξη *σουπερμάρκετ*. Μελετώντας την εμφάνιση της συγκεκριμένης λέξης τη συναντάμε αποκλειστικά στην ταινία του 1988 όπου και χρησιμοποιείται με αρκετά μεγάλη συχνότητα (17 φορές). Στις δύο άλλες ταινίες εμφανίζονται τύποι όπως *αγορά* και *μανάβικο*. Τη συχνότητα χρήσης της συγκεκριμένης λέξης στη σύγχρονη εποχή μάς την επιβεβαιώνει και το Σώμα Ελληνικών Κειμένων που μας παρέχει 122 αποτελέσματα. Βλέπουμε επομένως,

ότι πρόκειται για έναν τύπο που συνδέεται άμεσα με τη γλωσσική νόρμα της δικής μας εποχής και έχει αντικαταστήσει παλαιότερους τύπους όπως *παντοπωλείο*, *μανάβικο*, *υπεραγορά*.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τη χρήση του τύπου *γκόμενα/ες* όπου και αυτός εμφανίζεται αποκλειστικά στην ταινία του 1988 και μάλιστα 17 φορές. Πρόκειται για λέξη που κατά πάσα πιθανότητα σύμφωνα με το λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη προέρχεται από τον βενετικό τύπο *gomena* που σημαίνει *το σκοινί της άγκυρας*, *το παλαμάρι* ειρωνικά από την εικόνα πως κάποιος τραβάει κάτι πίσω του. Η ύπαρξη του συγκεκριμένου τύπου μόνο στην ταινία του 1988 φανερώνει ότι πρόκειται για μία λέξη που είναι συνδεδεμένη με ένα συγκεκριμένο χρόνο. Στο ΣΕΚ εμφανίζεται 66 φορές από το διάστημα 1990-2010 και μάλιστα οι περισσότερες περιπτώσεις αφορούν τον γραπτό λόγο κάτι που μας επιτρέπει να διατυπώσουμε την άποψη ότι πρόκειται για έναν 'αποενοχοποιημένο' τύπο της ελληνικής καθομιλουμένης. Στις ταινίες του 1953 και του 1963 προτιμώνται τύποι όπως *γυναίκες*, *κορίτσια*

Επιπλέον, ενδιαφέρον παρουσιάζει και συνδέεται άμεσα με το θέμα των χρονικά μαρκαρισμένων λέξεων η ιδιαιτερότητα των κύριων ονομάτων που συναντάμε στις δύο πρώτες ταινίες σε αντίθεση με την κοινοτυπία που παρουσιάζουν τα ονόματα της τρίτης ταινίας, η οποία άλλωστε χρονικά βρίσκεται αρκετά κοντά στη δική μας εποχή. Πιο αναλυτικά, στην ταινία του 1953 βλέπουμε να χρησιμοποιούνται ονόματα αρκετά ανοίκεια σε εμάς όπως *Πλούταρχος*, *Χρυσάνθος*, *Λούση* και *Μπέμπη*. Το ίδιο συμβαίνει και στην ταινία του 1963 όπου χρησιμοποιούνται ονόματα όπως *Πελοπίδας*, *Περσεφόνη*, *Φανερωμένη*, *Αγγέλω*, *Φωτούλα*. Σε πλήρη αντίθεση βρίσκεται η ταινία του 1988 που βλέπουμε ονόματα οικεία με τα σημερινά όπως για παράδειγμα *Γιώργος*, *Πάνος*, *Καίτη* και *Θανάσης*. Τη διαπίστωση ότι στις δύο πρώτες ταινίες έχουμε ανοίκεια κύρια ονόματα για τα σημερινά δεδομένα επιβεβαιώνει και το ΣΕΚ όπου εκτός του ότι έχουμε ελάχιστα αποτελέσματα, κατά κύριο λόγο η εμφάνισή τους περιορίζεται στον χώρο της λογοτεχνίας. Αντίθετα τα ονόματα της τρίτης ταινίας είναι συχνότατα.

Από τον παραπάνω συγκριτικό σχολιασμό παρατηρούμε ότι, καθώς προχωράμε ανά τις δεκαετίες, αρκετές λέξεις απ' αυτές που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα τείνουν να μειωθούν, να αντικατασταθούν με άλλες συνώνυμες ή και να εξαλειφθούν εντελώς από το λεξιλόγιο των ανθρώπων.

Συνοψίζοντας τις παραπάνω διαπιστώσεις, γίνεται αντιληπτό ότι στο πέρασμα των δεκαετιών η γλώσσα των ανθρώπων μεταβάλλεται σημαντικά. Όπως φανερώνουν και τα παραδείγματα των λέξεων που παρατίθενται πιο πάνω, τα γλωσσικά στοιχεία

που εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα σε κάθε μια ταινία δεν είναι κοινά, αλλά διαφέρουν και αποτελούν δείγμα της χρονικής πορείας που ακολουθεί η ανθρώπινη γλώσσα μέσα στο πέρασμα των δεκαετιών. Αρκετές λέξεις απ' αυτές που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα τείνουν να μειωθούν, να αντικατασταθούν με άλλες συνώνυμες ή και να εξαλειφθούν εντελώς από το λεξιλόγιο των ανθρώπων

4. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά όσον αφορά στον πίνακα συχνοτήτων, παρατηρείται ότι και στις τρεις ταινίες, παρότι έχουν χρονική απόσταση μεταξύ τους, υπερτερεί κατά πολύ η χρήση του *να* έναντι του *και*. Επομένως η προτίμηση παρατακτικής ή υποτακτικής σύνδεσης είναι ανεξάρτητη από τον χρονικό παράγοντα, εξαρτάται όμως από τους υφολογικούς στόχους που επιδιώκει η κάθε ταινία. Συγκεκριμένα, η παρατακτική σύνδεση εξυπηρετεί το λιτό και οικείο ύφος, ενώ η υποτακτική το επίσημο και τυπικό αντίστοιχα. Ακόμα, μπορεί να διατυπωθεί η άποψη, ότι οι λέξεις που εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα σε κάθε ταινία δεν είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται καθημερινά αλλά η εμφάνισή τους συνδέεται με την κατανόηση του περιεχομένου του κάθε σεναρίου.

Όσον αφορά τους συμφραστικούς πίνακες, παρατηρείται ότι σε όλες τις περιπτώσεις, με εξαίρεση αυτή του τύπου *βάστα*, τα συντακτικά συμφραζόμενα στα οποία εμφανίζονται οι λέξεις που εξετάζονται εντός των τριών ταινιών, δεν διαφέρουν.

Σχετικά με τους καταλόγους λέξεων-κλειδιών, απ' το συγκριτικό σχολιασμό που πραγματοποιήθηκε παρατηρείται ότι, καθώς προχωράμε ανά τις δεκαετίες, αρκετοί τύποι απ' αυτούς που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα τείνουν να αντικατασταθούν με άλλους συνώνυμους ή σε πολλές περιπτώσεις να χαθούν εντελώς από τον κύριο λόγο.

Ενώ το περιεχόμενο των περισσότερων λέξεων δεν μεταβάλλεται παράλληλα με τη μορφή, χωρίς να σημαίνει αυτό βέβαια ότι παραμένει απόλυτα σταθερό μέσα στη ροή του χρόνου, η μορφή των λέξεων όπως επιβεβαιώνεται και από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε αλλάζει αρκετά εύκολα..

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να απαντήσει δύο ερωτήματα. Αφενός την ύπαρξη κάποιων λέξεων χρονικά μαρκαρισμένων καθώς και τη μεταβολή αυτών μέσα στο χρόνο και αφετέρου τις αλλαγές των τύπων που εντοπίζονται στους δείκτες ευγένειας. Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν φανέρωσαν, όπως έχει αναφερθεί άλλωστε και παραπάνω, ότι η ανθρώπινη γλώσσα ως προϊόν των ανθρώπινων κοινοτήτων δεν είναι κάτι στατικό και πάγιο αλλά εξελίσσεται παράλληλα

και μαζί με την κοινωνία. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερα υποστηρικτική κρίνεται η συμβολή του κλάδου τη Κοινωνιογλωσσολογίας σύμφωνα με την οποία η κοινωνία και η γλώσσα βρίσκονται σε μια σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης (βλ. Αρχάκης & Κονδύλη 2011). Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα που μας απασχόλησε στην παρούσα έρευνα, καταλήγουμε μέσα από τα δεδομένα που διαθέτουμε στο ότι κατά τις δεκαετίες 1950-1960 οι τύποι ευγένειας που εντάσσονταν στην γλωσσική νόρμα των ανθρώπων ήταν διαφορετικοί σε σχέση με αυτούς που χρησιμοποιούνταν αργότερα. Επιπλέον επιβεβαιώθηκε μέσα από τα δεδομένα των απομαγνητοφωνήσεων και η θεωρία των Brown and Levinson (1978 [1987]) σχετικά με το ότι η ελληνική κοινωνία είναι μια γλωσσική κοινότητα η οποία προτάσσει τη θετική ευγένεια.

Δεδομένου ότι η συγκεκριμένη εργασία περιορίστηκε αποκλειστικά σε δεδομένα που προέκυψαν από το απομαγνητοφωνημένο σενάριο των ταινιών που αναφέρθηκαν προηγουμένων, κρίνεται σκόπιμο να αναλυθούν σε μελλοντική εργασία μεγαλύτερα γλωσσικά δείγματα από την κάθε δεκαετία, ώστε να υπάρξει η δυνατότητα να διεξαχθούν ασφαλέστερες γενικεύσεις σχετικά με την γλωσσική ευγένεια.

Βιβλιογραφία

Αρχάκης, Α. & Μ. Κονδύλη. 2011. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.

Ακαδημία Αθηνών. 2014. *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη. 1998. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας. 2^η έκδοση.

Μπέλλα, Σ. 2015. *Πραγματολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων

<http://www.sek.edu.gr/search.php>